

УДК 344.131(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.14>

О. В. Ленда
ад'юнкта кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-6933-424X

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ ЧИ МІСЦЯ СЛУЖБИ

Стаття присвячена розкриттю ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 Кримінального кодексу України – військовослужбовця.

Процитовано положення Кримінального кодексу України, які визначають види військовослужбовців, що можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 Кримінального кодексу України. Зазначено, які види військової служби може проходити військовослужбовець. Констатовано факт розширення кола суб'єктів, передбачених ст. 407 Кримінального кодексу України, шляхом внесення змін до законодавчих актів.

Визначено законодавчо регламентовані моменти початку, призупинення і закінчення проходження військової служби. Проаналізовано теоретичні аспекти часу виникнення військово-службових відносин. Доведено, що фактичною підставою їх виникнення за контрактом є наявність юридичного факту, пов'язаного з початком військової служби. Аргументовано, що факт прийняття Військової присяги юридичного значення для визнання особи військовослужбовцем не має та не пов'язується із набуттям особою статусу військовослужбовця. Для встановлення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 Кримінального кодексу України, не має значення факт прийняття чи неприйняття ним Військової присяги.

Зазначені законодавчі та теоретичні підстави закінчення військової служби, якими в теорії кримінального права слід вважати сукупність умов та юридичних фактів, що настають у послідовному порядку та юридично закріплюються у відповідному нормативно-правовому акті.

Вказано, що початок військової служби, а також закінчення військово-службових правовідносин залежить від способу залучення громадян до військової служби і завершується виключенням зі списків особового складу військової частини на підставі акту і взяття на військовий облік відповідному державному органі.

Проаналізовані сукупні ознаки військовослужбовця. Зроблено висновок, що військовослужбовець має відповідне правове становище (правовий статус), що складає сутність військово-службових правовідносин.

Ключові слова: військові кримінальні правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення, військовослужбовець, початок військової служби, припинення військової служби.

Lenda O. V. A MILITARY SERVICEMAN AS A SPECIAL SUBJECT OF VOLUNTARY LEAVE FROM THE MILITARY UNIT OR PLACE OF SERVICE

The article is devoted to revealing the characteristics of a special subject of a criminal offense provided for in Art. 407 of the Criminal Code of Ukraine – military serviceman.

The provisions of the Criminal Code of Ukraine, which determine the types of military personnel who may be subjects of the criminal offense provided for in Art. 407 of the Criminal Code of Ukraine. It is specified what types of military service a serviceman can undergo. The fact of expansion of the range of subjects provided for in Art. 407 of the Criminal Code of Ukraine, by making changes to a number of legislative acts.

The legally regulated moments of the beginning, suspension and end of military service are defined. The theoretical aspects of the time of emergence of military-service relations are analyzed. It has been proven that the actual basis for their occurrence under the contract is the existence of a legal fact related to the beginning of military service. It is argued that the fact of taking the Military Oath has legal significance for recognizing a person as a military serviceman and is not connected with the person acquiring the status of a military serviceman. To establish the subject of the criminal offense provided for in Art. 407 of the Criminal Code of Ukraine, the fact of his acceptance or non-acceptance of the Military Oath is irrelevant.

The legislative and theoretical grounds for the end of military service are specified, which in the theory of criminal law should be considered a set of conditions and legal facts that occur in a sequential order and are legally established in the relevant normative legal act.

It is indicated that the beginning of military service, as well as the end of military service legal relations, depends on the method of attracting citizens to military service and ends with exclusion from the lists of personnel of a military unit on the basis of an act and admission to military registration by the relevant state body.

All characteristics of a serviceman were analyzed. It was concluded that a military serviceman has the appropriate legal position (legal status), which is the essence of military-service legal relations.

Key words: military criminal offenses, the subject of a criminal offense, serviceman, beginning of military service, termination of military service.

Вступ. В умовах повномасштабної війни, яка розпочата Росією і триває на території України, особливо важливе значення мають ті норми Кримінального кодексу України (далі – КК), що передбачають кримінальну відповідальність військовослужбовців. Мова йде про діяння, відпо-

відальність за які передбачена в Розділі XIX ОЧ КК «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)».

Тому метою даної статті є з'ясування деяких ознак суб'єктів військових кримінальних право-

порушень для чіткого і правильного застосування норм чинного КК в практичній діяльності правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень ч. 2 ст. 401 КК, суб'єктами у нормах Розділу XIX Особливої частини КК є військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом [1]. З викладеного випливає висновок, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК, може бути лише спеціальний суб'єкт – військовослужбовець. Згідно з положеннями Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», суб'єктом самовільного залишення військової частини або місця служби визнаються особи, які проходять наступні види військової служби: строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації чи на особливий період, військову службу за контрактом осіб рядового складу, сержантського і старшинського складу, військову службу (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів, а також вищих військових інститутів, факультетів військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки, військову службу за контрактом та за призовом осіб офіцерського складу, а також службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період [2].

Фактично коло суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК, 30.03.2021 р. було розширено у зв'язку зі вступом у силу Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку» № 1357-ІХ від 30.03.2021 р. [3] та визнанням видом військової служби військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, а суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК – відповідно осіб із числа резервістів. Резервістами, відповідно до ч. 9 ст. 1 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», є особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний час та в особливий період/ На військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період у визначеному вказаним законом порядку для оперативного доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань призиваються громадяни України, які

уклали контракти про проходження служби у військовому резерві та/або зараховані до військового оперативного резерву [2].

Для повного з'ясування ознак суб'єкта аналізованого кримінального правопорушення необхідно детально розглянути моменти початку, призупинення і закінчення проходження військової служби.

Так, ст. 24 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» зазначає, що початком проходження військової служби вважається: 1) день відправлення у військову частину з обласного збірного пункту – для громадян, призваних на строкову військову службу; 2) день зарахування до списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи) – для громадян, прийнятих на військову службу за контрактом, у тому числі військовозобов'язаних, які проходять збори, та резервістів під час мобілізації; 3) день призначення на посаду курсанта вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу закладу вищої освіти – для громадян, які не проходили військову службу, та військовозобов'язаних; 4) день відправлення у військову частину з відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки або день прибуття до Центрального управління або регіонального органу Служби безпеки України, відповідного підрозділу Служби зовнішньої розвідки України – для громадян, призваних на військову службу під час мобілізації, на особливий період та на військову службу за призовом осіб офіцерського складу; 5) день зарахування до списків особового складу військової частини – для громадян України, які проходять службу у військовому резерві за контрактом, зараховані під час такої служби до військового оперативного резерву та призиваються на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період; 6) день відправлення у військову частину з відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки – для громадян України, які зараховані до військового резерву після їх звільнення з військової служби та призиваються на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період [2].

Александров В.М. наступним чином визначає час виникнення військово-службових відносин: за призовом – це день відправлення громадян у військову частину із військового комісаріату; для офіцерів запасу – день вибуття до місця проходження служби, що вказується у приписі військового комісаріату; для військовозобов'язаних та жінок, що приймаються на військову службу за контрактом, – день зарахування до списків особового складу військової частини; служба за

контрактом курсантів, слухачів вищих військово-навчальних закладів – день видання наказу про призначення на посаду, а як офіцера – дата присвоєння офіцерського звання після закінчення військового навчального закладу [4, с. 10]. Таким чином, фактично підставою виникнення військово-службових відносин за контрактом є наявність юридичного факту, пов'язаного з початком військової служби: набрання чинності контрактом про початок її проходження.

Дослідник приходиться до висновку, що у повному обсязі військово-службові відносини виникають із зарахуванням осіб до списків військової частини, прийняттям Військової присяги та призначенням на військову посаду [4, с. 10]. З викладеним ми не можемо погодитися у повністю з огляду на наступне. В Законі України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» вказано, що громадяни України, які призвані або добровільно вступили на військову службу, приймають Військову присягу. Але початок проходження військової служби теж чітко визначений у Законі України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» і жодним чином не пов'язаний із прийняттям особою Військової присяги. Тому слід констатувати, що факт прийняття Військової присяги юридичного значення для визнання особи військовослужбовцем не має.

Таким чином, прийняття Військової присяги не пов'язується із набуттям особою статусу військовослужбовця, це скоріше факт, який має позитивне морально-політичне, виховне та психологічне значення [5, с. 99]. Тому правильною є думка, що прийняття Військової присяги жодною мірою не пов'язана із набуттям особою статусу військовослужбовця і при встановленні суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК, не має значення факт прийняття чи неприйняття ним Військової присяги.

Отже, визначення початку військової служби повністю залежить від способу залучення до неї громадян.

Призупинення військової служби здійснюється у разі, коли військовослужбовець, який самовільно залишив військову частину або місце служби, дезертирував із Збройних Сил України чи інших військових формувань або добровільно здався в полон. Початком призупинення військової служби є день внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань на підставі заяви чи повідомлення командира (начальника) військової частини про вчинене кримінальне правопорушення, поданих відповідно до ч. 4 ст. 85 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [2].

Закінченням проходження військової служби вважається день виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової части-

ни (військового навчального закладу, установи) у порядку, встановленому положеннями про проходження військової служби громадянами України. Із списків особового складу військової частини військовослужбовець не виключається та контракт з ним не припиняється (не розривається) у разі перебування його на лікуванні; захоплення в полон або заручником, а також інтернування у нейтральну державу; безвісної відсутності – до визнання його в установленому порядку безвісно відсутнім або оголошення померлим; настання інших випадків, визначених законодавством [2].

Александров В.М. припиненням військової служби вважає сукупність умов та юридичних фактів, що настають у послідовному порядку та юридично закріплюються у відповідному нормативно-правовому акті. Дослідник пропонує власну класифікацію підстав припинення військово-службових правовідносин за джерелом їх виникнення: 1) дії військовослужбовця; 2) дії посадової особи органу військового управління; 3) за законом; 4) події, що не залежать від посадової особи та військовослужбовця [5, с. 11].

Так само, як і початок військової служби, процесуальний порядок припинення військово-службових правовідносин залежить від способу залучення громадян до військової служби і завершується виключенням зі списків особового складу військової частини на підставі акту і взяття на військовий облік відповідному військкомісаріаті [5, с. 11].

Таким чином, поняття «військовослужбовець», на думку Коржа І.Ф., можна визначити за наявністю наступних ознак: а) це фізична особа як правило, віком від 18 років (курсанти вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки можуть бути молодшими 18-річного віку); б) відповідає встановленим державою медичним вимогам; в) володіє державною мовою; г) пройшла допризовну підготовку або підготовку з військово-технічних спеціальностей; д) відповідає вимогам законодавства про військову службу та вимогам, що постають перед нею в період проходження військової служби; е) займає у встановленому законом порядку військову посаду та виконує обумовлені посадою певні завдання; є) має відповідне військове звання, що присвоюється відповідно до займаної посади; ж) має зовнішні ознаки військовослужбовця – військову форму і знаки розрізнення, що розробляються Міністерством оборони України, іншими військовими формуваннями та затверджуються Кабінетом Міністрів України; з) у разі наявності громадянства України особисто складає Військову присягу на вірність Українському народові та скріплює її власноручним підписом. Військо-

ва присяга покладає на військовослужбовця всю повноту відповідальності за виконання ним військового обов'язку. До складання Військової присяги військовослужбовець не може залучатися до виконання бойових завдань (брати участь у бойових діях, нести бойове чергування, караульну службу) та завдань при введенні режиму воєнного та надзвичайного стану, за ним не можуть закріплюватися зброя і військова техніка; і) виконує державні функції та повноваження військового формування, в якому проходить військову службу, а також здійснює у багатьох випадках дії відповідно до своїх повноважень (приймає управлінські рішення, накладає стягнення, застосовує зброю), які тягнуть за собою настання юридичних наслідків; й) здійснює діяльність, пов'язану з обороною держави; к) має закріплену зброю і, у відповідності до чинного законодавства, має право її застосовувати [6, с. 36–38].

Висновки. Отже, військовослужбовець – це особа, яка проходить військову службу, що є державною службою особливого характеру, в одному із військових формувань України, створеному відповідно до чинного законодавства України для оборони держави та спрямовує свою професійну

діяльність на виконання завдань та функцій, що покладені Конституцією та законами України на таку службу. Військовослужбовець має відповідне правове становище (правовий статус), що складає сутність військово-службових правовідносин.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» № 2232-XII від 25.03.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку» № 1357-IX від 30.03.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-20#Text>
4. Александров В. М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні : автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2009. 20с.
5. Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. 217 с.
6. Корж І. Ф. Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 222 с.